



Teorie nevzdělanosti

Jindřich Bečvář¹, *Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy v Praze*

LIESSMANN, K. P., *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*, Edice XXI. století, sv. 4, Academia, Praha 2008, 125 stran. V originále *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft*, Paul Zsolnay Verlag, Wien 2006, přeložila Jana Zoubková.

* * * *

Jako čtvrtý svazek nedávno založené edice **XXI. století**, kterou vydává nakladatelství Academia, vyšla velmi zajímavá knížka Konrada Paula Liessmanna (nar. 1953), rakouského germanisty, historika, filozofa a publicisty, profesora univerzity ve Vídni, který byl v lednu roku 2007 v Rakousku významován titulem *Vědec roku 2006*. Roku 2010 získal cenu Vize 97 Dagmar a Václava Havlových. V našem prostředí není K. P. Liessmann neznámým autorem; v českém překladu se objevila roku 2000 jeho knížka *Filozofie moderního umění* (Votobia, Olomouc, ISBN 80-7198-444-2) a roku 2010 kniha *Hodnota člověka. Filosoficko-politické eseje* (Malovaný kraj, Praha, ISBN 978-80-903759-7-0).



Liessmannova kniha *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění* sestává z krátké předmluvy, devíti esejů a poznámek. Uvedeme všech devět názvů, které do značné míry naznačují pojednávaná témata.

1. *Kdo bude milionářem aneb Všechno, co musíme vědět,*
2. *Co ví společnost vědění?,*
3. *Vzdělanost, polovzdělanost, nevzdělanost,*
4. *PISA – honba za pořadím,*
5. *Jakou váhu má vědění?,*
6. *Boloňa – prázdnota evropského vysokoškolského prostoru,*
7. *Elitní vzdělání a antiosvícenství,*
8. *Sečteno a podtrženo: hodnota vědění,*
9. *Skončeme s reformou vzdělání.*

Tak zvanou *společností vědění*, resp. *vzdělanostní společností* se dnes ve dne v noci zaklínají naši i evropskí politici, zejména však profesionální školští reformátoři a podnikatelé, pro něž je tato módní vlna vodou na mlýn jejich nepostradatelnosti a nemalým zdrojem příjmů z našich i evropských fondů.

K. P. Liessmann navázal na myšlenky německého sociologa, estetiky a filozofa Theodora W. Adorna (1903–1969), který publikoval roku 1959 studii nazvanou *Teorie polovzdělanosti* (v originále *Theorie der Halbbildung*). K. P. Liessmann přesvědčivě ukazuje, že doba za posledních padesát let „výrazně pokročila“, že se dnes již nedá hovořit o *polovzdělanosti*, ale že je třeba mluvit přímo o *nevzdělanosti*, že současná doba nejen odmítá, ale přímo zatracuje ucelené vzdělání, hlubší porozumění jevům a vidění souvislostí. K. P. Liessmann rovněž dokládá, že klasická vzdělanost sama o sobě je nahrazována snůškou střípkovitých informací nebo dokonce módní frázi (a zcela zhoubnou myšlenkou), že všechno lze najít na internetu, že současné proklamace o *společnosti vědění*,

¹ becvar@karlin.mff.cuni.cz



resp. *vzdělanostní společnosti* jsou jen fráze, že současné úsilí o vzrůst vzdělanosti je jen zástěrkou ekonomických a politických zájmů, že termín *společnost vědění* je jen politickou nálepkou a módním zaklínadlem.

Teorie nevzdělanosti od K. P. Liessmanna je velmi aktuální knihou, zejména nyní, v době, kdy je reforma základního a středního školství v běhu a agilní reformátoři (zhusta bývalí neúspěšní učitelé a badatelé) a další kořistníci se již napřahují jak na sféru terciární, tak na základní výzkum. V recenzích, které již byly u nás publikovány (např. B. Kartous – Literární noviny a Britské listy, V. Cílek – Vesmír, J. Chuchma – Respekt, D. Olšáková – Dějiny a současnost), se zdůrazňuje, že Liessmannova kniha se týká *humanitního* vzdělávání a *humanitní* vzdělanosti. Je to omyl! Tato kniha má hlubší význam, neboť její kritika se vztahuje i na exaktní, přírodní a technické vzdělávání, hovoří o *obecné vzdělanosti*.

K. P. Liessmannovi je vyčítáno, že jen kritizuje, ale nenavrhuje řešení. Takovýmto způsobem se však dá smést se stolu jakákoli kritika, což se dnes a denně běžně děje. Smyslem kritiky jako takové je upozornit na negativní jevy a varovat před nimi. Kostruktivnost kritiky spatřuje ten, kdo vidět a rozumět chce, v následujícím: **Vyvarujte se toho, co je kritizováno!** A to je hlavním smyslem Liessmannovy knihy.

* * * *

Myšlenky a názory prezentované v Liessmannově knize *Teorie nevzdělanosti* přiblížíme čtenářům několika úryvky, které se týkají reformy a reformování, tj. palčivého problému našeho současného školství. Základního, středního i vysokého.

Reformátory vzdělání všeho druhu pojí jedině, a to nenávisť k tradičnímu pojetí vzdělanosti. Je jim očividně trnem v oku, že by lidé mohli získat vzdělání neúčelové, souvislé, obsahově ukotvené v tradicích velkých kultur, které by je nejen formovalo, ale také by jim umožnilo nezávislost na diktátu doby a módních vlnách. Vzdělání lidí by totiž byli všechno jiné než bezproblémově fungující, flexibilní, mobilní a týmově svázané klony, jaké by mnozí rádi viděli jako výsledné produkty vzdělávacího procesu. (str. 38)

Odklon od myšlenky vzdělávání se ukazuje nejzřetelněji tam, kde to možná nejméně předpokládáme – v centrech vzdělání samotných. Pregnantním indikátorem toho je od jisté doby realizovaný přesun takzvaných cílů vzdělání na schopnosti a kompetence (skills). Ti, co vyhlásují schopnost týmové práce, flexibilitu a ochotu komunikovat za cíle vzdělání, vědí, o čem mluví – mluví o suspendování jakékoli individuality, jež byla kdysi adresátem i aktérem vzdělání. (str. 50)

Reformní fanatici chtějí permanentní reformu. Lidé to udrží v pohybu a zabrání se jim v tom, aby dělali to, co od nich reformátoři údajně očekávají. Především, je začlenění do reformního procesu nejlepší možností, jak ochromit jakékoliv myšlení. (str. 114)

Reforma pro reformu ovšem žádné důvody nepotřebuje. Vědci jsou tedy placeni za to, aby instituci permanentně reformovali, místo aby svou energii věnovali výuce a výzkumu. Zároveň se jim však předhazuje, že investují do učení a výzkumu energie příliš málo, protože se musí univerzita rychle reformovat a tak dále. (str. 115)

Jen velmi bohatá nebo velmi hloupá země si může dovolit vypracovávat pro každou generaci studentů nové pojetí studia. Co to znamená? Chaos porodí nové reformy. (str. 115)



*Nové struktury se vytvářejí tempem, které nikomu neumožňují ukončit studium v podmínkách, za nichž je začal. A tento nesmysl se ještě beze studu hodnotí slovy **change management** jako pokrok.* (str. 116)

Cokoliv se nezdaří, je proto jen zámkou pro novou reformu. Lze tvrdit, že vydařená reforma představuje pro ideu reformy vnitřní rozpor. Pak už by totiž nebylo co reformovat – a to se nesmí stát. (str. 116)

Reformy proto nikdy neuvíznou na mělčině, nejmúspěšnější jsou právě tehdy, když způsobí chaos, na nějž si všichni stěžují. Protože hlavním smyslem všech reforem je, aby se stávající právní poměry rozpadly, staromódní smlouvy nahradily moderními „dohodami“ a z veřejnoprávních institucí, byť by fungovaly sebelépe, se stala hřiště pro zájmové skupiny, agentury, kliky a investory. Za rétorikou reforem už jasně prosvítá jejich skutečný smysl: privatizace veřejného vlastnictví, proměna záležitostí veřejného zájmu na soukromý zájem. Res publica je pro reformátory nejlépe zajištěna, když se z ní stane res privata. Aniž by to bylo vždy tak jasně formulováno jako v Bajce o včelách Bernarda Mandevilla, je výrazem ducha doby posedlého reformami očekávání, že pronásledování soukromých neřestí neviditelnou rukou milostivého trhu vždy vyústí ve veřejnou ctnost. Reformní nadšení tak ne vždy, ale občas podceňuje neřesti a velmi rádo přeceňuje samospasitelnost trhu. (str. 116–117)

Společnost, která ve jménu domnělé efektivity a oslněná představou, že vše může podřídit kontrole ekonomického pohledu, osekává svobodu myšlení, a tím se připravuje o možnost rozpoznat iluze jako iluze, se upsala nevdělanosti, ať ve svých databázích shromáždila jakoukoliv sumu vědění. (str. 119)

Poznamenejme, že kritické úvahy o vzdělanosti, vzdělávání a současných tendencích na trhu práce v souvislosti s vývojem školství publikovali nedávno pod názvem *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna* Jan Keller a Lubor Tvrđý².

* * * *

Připomeňme ještě, že v edici **XXI. století** jsou publikovány texty současných významných myslitelů, předních světových intelektuálů nejrůznějších profesí, filozofů, sociologů, politologů atd. Jejich kritické myšlenky jsou podloženy jak odborností, tak erudicí, a proto se výrazně liší od názorů soustavně a urputně prezentovaných v našich médiích, kterými je veřejnost neustále masírována.

Předchozími svazky edice XXI. století jsou tyto tři knihy:

1. *Tekuté časy* od Zygmunta Baumana (nar. 1925), polského sociologa holokaustu a postmoderny, se dotýkají současného světa, „tekuté modernity“, a nejistot našeho života.
2. *Svět je plochý* od amerického politologa a publicisty Thomase L. Friedmana (nar. 1953), držitele tří Pulitzerových cen, analyzuje globalizaci a její vliv na život společnosti.
3. *Velký rozvrat* od Francise Fukuyamy (nar. 1952), amerického filozofa a spisovatele japonského původu, pojednává o přechodu k tzv. informační společnosti a jeho důsledcích na společenský život a morálku.

² Sociologické nakladatelství, Slon, Praha 2008, 183 stran.



Dalšími svazky jsou:

5. Eric Hobsbawn: *Globalizace, demokracie a terorismus* (2009),
6. John Lukacs: *Na konci věku* (2009),
7. William Easterly: *Břímě bílého muže* (2010),
8. Fareed Zakaria: *Postamerický svět* (2010),
9. Ian Buruma: *Vražda v Amsterdamu* (2010),
10. Zygmund Bauman: *Umění života* (2010),
11. Thomas L. Friedman: *Horký, zploštělý a přelidněný* (2010),
12. Thilo Sarrazin: *Německo páchá sebevraždu* (2011).

Jednotlivé studie publikované v edici XXI. století se zamýšlejí nad palčivými problémy současnosti i blízké budoucnosti, nad vývojem dnešní společnosti, které jsou dávány honosné, ale naivní reklamní nálepky *informační společnost, vzdělanostní společnost, resp. společnost vědění* apod. Obsahují úvahy o moderní a postmoderní době, o globalizaci, která ovlivňuje náš život mnohem více, než si uvědomujeme, o naší civilizaci, o konci našeho věku, změnách paradigmatu, o společenském řádu, demokracii, vzdělávání, otázkách hospodářského růstu, morálce apod. Jejich autoři prezentují své originální, velmi kritické pohledy na současný svět, které je třeba v řadě směrů chápat jako vážná varování.

Autor tohoto krátkého zamyšlení nad Liessmannovou knihou *Teorie nevzdělanosti* by do edice **XXI. století** zařadil i malou, nepříliš optimistickou knížku *Znavená Evropa umírá* (Karolinum, Praha, 2000, 179 stran), jejímž autorem je filozof a teolog Otakar Antoň Funda (1943), eseje filozofa Václava Bělohradského (1944) nazvané *Společnost nevolnosti* (Sociologické aktuality, sv. 13, Sociologické nakladatelství, Slon, Praha 2007, 301 stran; druhé, rozšířené vydání 2009), knihu *Mezi minulostí a budoucností. Osm cvičení v politickém myšlení* (Politika a společnost, sv. 3, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2002, 263 stran) od Hannah Arendtové (1906–1975), knihy *Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu* (Edice Střed, Prostor, Praha 1998, 269 stran) a *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů* (Edice Střed, Prostor, Praha 1999, 311 stran), jejichž autorem je Gilles Lipovetsky (1944), profesor filozofie na univerzitě ve francouzském Grenoblu.